

Llanychaer

Teithiau Byr

Hyd: 1 awr 30 munud

Length: 3.0 milltir (4.8 km)

Cludiant cyhoeddus: Dim

Cyfeirnod map: SM993351

Mae cwm Gwaun a'i lethrau serth yn lle gwych i gerdded ar unrhyw adeg o'r flwyddyn, ond mae'n arbennig o werth chweil yn y Gwanwyn. Bryd hynny, mae'r cwm tawel yn gyfoeth o gân yr aderyn ac mae yna ddigon o glychau'r gog i lyncu'r heulwen gynnar.

Cwyd y Waun yn y Preseli ac mae'n llifo i'r môr yn Abergwaun. Wrth gwrs, ystyr enw'r dref yw ceg yr afon Gwaun.

Mae'r cwm yn grair o'r Oes Haearn, a ffurfiwyd gan symiau sylweddol o ddŵr tawdd a lifodd wrth i'r rhewlifoedd gilio. Mae siâp 'v' y cwm yn awgrymu iddo gael ei dorri gan ddŵr a lifai o dan yr iâ ei hun.

Weithiau, gelwir y cwm yn gwm cyfrinachol, ac mae'n rhedeg ar ei amser ei hun. Gwrthododd cymunedau'r cwm i dderbyn y broses o foderneiddio'r calendr yn y 18fed ganrif ac maen nhw'n dal i ddathlu Hen Galan ar Ionawr 13eg.

Mae'r Waun yn ymdroelli trwy gors, coetir, a dolydd dŵr ac mae'r llwybr hwn yn arwain trwy hen bontydd ar y ddwy ochr ar hyd yr afon sy'n llifo'n gyflym. Chwiliwch am adar coetir, fel y tingoch, cnocell y cnau a'r cudyll glas, a throchwyr ar hyd glannau'r afon.

Mae olion coedwigoedd hynafol yn coffleidio llethrau'r cymoedd. Rheolwyd y coetir hwn yn ystod dau ryfel byd i ddarparu pren yr oedd mawr ei

angen, gan gynnwys propiau pip ar gyfer cloddio. Roedd rheilffordd yn arfer rhedeg ar hyd y cwm i gludo'r pren o'r felin lifio ym Mhontfaen. Heddiw, rheolir sawl ardal o goetir yng Nghwm Gwaun gan berchnogion tir lleol a gan Awdurdod y Parc Cenedlaethol. Maen nhw'n gyfoeth o fioamrywiaeth, ac yn nodedig am amrywiaeth o gennau ac anifeiliaid bach fel y pathew.

Mae'r ardal gyfan hon yn gyfoeth o hanes. Ym mynwent eglwys Llanychaer saif Carreg dirgel y Croeshoeliad, sef heneb sy'n dyddio nôl rhyw 1,200 o flynyddoedd neu fwy. Ymhlith y delweddau sy'n addurno pob un o'i phedwar wyneb mae yna un o ffigur o Grist a blodyn.

Mae yna gerrig hynach eto ym Mharc y Meirw, i'r gogledd o Llanychaer a heb fod ymhell oddi ar y llwybr cylchol hwn. Y safle hwn o'r Oes Efydd yw'r unig res o feini sy'n wybyddus yng ngorllewin Cymru ac o'r wyth garreg wreiddiol, mae pedair yn sefyll o hyd.